

Asiakasnäkökulma julkaisutoiminnan murroksessa – evoluutiobiologian näkökulma

Mari Katvala

Tieteellisen julkaisemisen kentällä on meneillään monia muutoksia. Keskeisten rahoittajien tahoilta tulee lisääntyviä vaatimuksia tutkimusjulkaisujen avoimesta saatavuudesta. Yliopistot ja tutkimuslaitokset kehottavat tai jopa edellyttävät tutkijoiltaan tutkimusjulkaisujen avointa saatavuutta. Ekologian ja evoluutiobiologian alan tutkijoille tehdyssä kyselyssä haetaan vastauksia avoimen saatavuuden vaikutuksesta tiedon saatavuuteen ja tutkijoiden kokemuksiin avoimesta julkaisemisesta.

Sirpaloitunut julkaisemisen kenttä

Tutkimusmaailmassa aletaan olla varsin kyllästyneitä kaupallisten kustantajien korkeisiin voittomarginaaleihin ja työn teettämiseen ilmaiseksi tutkijoilla. Tutkija A kirjoittaa artikkelin, jonka tutkija B vertaisarvioi, eikä kumpikaan heistä saa kustantajalta korvausta työstään. Kustantaja myy lehden tilausmaksua vastaan kirjastoille, eikä tutkija saa tästäkään korvausta. Tämä epäkohta yhdessä avoimen tutkimuksen ja julkaisemisen vaatimusten kanssa luovat mahdollisuuden uusien julkaisumuotojen ja/tai liiketoimintamallien kehittymiselle tieteellisen julkaisemisen kentälle. Jotta nämä uudet julkaisumuodot saisivat jalansijaa, niiden pitäisi tutkijan meritoitumisen kannalta olla kuitenkin vähintään yhtä arvokkaita kuin nykyiset perinteiset julkaisukanavat.

Toisaalta mahdollisuuksia omien julkaisujen avaamiseen on monenlaisia. Tutkijoidenkin keskuudessa suositut sosiaalisen median palvelut suorastaan houkuttelevat omien tutkimusjulkaisujen jakamiseen. On myös vakiintuneitakin palveluja, joissa keskeneräisen käsikirjoituksen voi ladata verkkoon ja saada siihen palautetta muilta palvelussa olevilta tutkijoilta. Käsikirjoitus kommentteineen voi jäädä julkaisuksi palveluun, johon se on ensin laitettu tai tutkija voi tarjota kom-

menttien avulla parantelemaansa käsikirjoitusta julkaistavaksi lehteen.

Tutkijan silmin katsottuna tieteellisen julkaisemisen kenttä saattaa tällä hetkellä näyttää varsin sirpaleiselta, kun monenlaisia julkaisukanavia on tarjolla. Tiedon etsijällekin tilanne saattaa olla hankala. Kuinka tutkija löytää aineiston, kun julkaiseminen on hajaantunut avoimeen julkaisemiseen (open access), artikkeleiden rinnakkais-tallennettuihin versioihin ja kaupallisiin lisenssin takana oleviin lehtiin? Ja toiseksi, tarvitaanko lehtiä enää ollenkaan, vaan korvaavatko esimerkiksi vertaisverkostot perinteisen tieteellisessä lehdessä julkaisemisen?

Ekologia ja evoluutiobiologia kohteena

Muotoilin neljä aiheeseen liittyvää kysymystä, ja lähetin ne sähköpostilla kuudelletoista Suomessa työskentelevälle ekologian ja evoluutiobiologian alan tutkijalle. Alan valinta ei ollut sattuma, vaan olen itse aikaisemmin tehnyt tutkimusta evoluutioekologian alalla. Tutkijajoukko koostui post doceista professoreihin yliopistoissa tai tutkimuslaitoksissa työskentelevistä henkilöistä. Sain 11 käyttökelpoisia vastausta. Vastajat ovat julkaisseet laajasti tutkimuksiaan kansainvälisen tason huippulehdissä, ja he ovat tunnustettuja

tutkijoita alallaan. He ovat vertaisarvioineet käsikirjoituksia lehtiin, ja useat heistä ovat toimineet tiedelehtien toimittajina.

Seuraavassa on lähettämäni kysymykset ja tiivistettyinä niihin saamani vastaukset.

1. Miten haet tieteellisiä artikkeleita? Onko artikkeleiden avoin saatavuus (esim. open access julkaisut, artikkeleiden rinnakkaistallennus) muuttanut jotenkin tiedonhankintatapojaasi?
2. Onko nykyinen artikkeleiden avoimempi saatavuus (esimerkiksi rinnakkaistallennetut versiot arkistoissa, open access -lehdet) vaikuttanut jotenkin tutkimustyöhösi?
3. Onko itsellesi merkitystä sillä, viittaatko avoimesti saatavilla olevaan (open access -julkaisussa olevaan) artikkeliin vai maksettussa lehdessä julkaistuun artikkeliin?
4. Luuletko, että tieteellinen artikkeli ja tieteelliset lehdet (open access ja maksulliset) säilyttävät asemansa tulevaisuudessa tutkimustyön julkaisukanavana vai saako tieteellinen julkaiseminen uusia muotoja?

Google Scholar haussa keskeinen

Vastaajat hakevat tieteellisiä artikkeleita pääosin GoogleScholarin (10 mainintaa) tai Web of Sciencen avulla (5 mainintaa). Lisäksi yksittäisinä tapoina mainitaan lehtien uusien numeroiden tai artikkelien lähdeluetteloiden selaaminen sekä palvelut, joissa lehdet lähettävät tiedon ilmestyneistä artikkeleista tutkijalle. Muutama henkilö mainitsee tietyn tutkijan artikkeleita hakiessaan katsovansa kirjoittajan ResearchGate-sivulta,

GoogleScholarin Citations-sivulta tai tutkijan instituutin sivuilta tai tutkijan omilta kotisivuilta.

Vastauksissa on myös kommentteja siitä, kuinka tutkijat toimivat saadakseen artikkelin, jos löydettyssä viitteessä artikkelin virallinen versio ei aukea. Tällöin tutkija pyytää kirjoittajalta artikkelia sähköpostilla (2 mainintaa) tai katsoo, olisiko kirjoittaja tallentanut artikkelin johonkin so-

siaalisen median palveluun tai omille kotisivuilleen. Eräs tutkija mainitsee pyytävänsä kavereitaan sosiaalisen median palvelussa lähettämään artikkelin pdf:n, jos heistä jollakin siihen sattuu olemaan pääsy.

Kaikki vastaajat kirjoittavat tavalla tai toisella, että artikkeleiden avoin saatavuus ei ole vaikuttanut heidän tiedonhankintatapoihinsa. Sosiaalisen median välineet ja vertaisverkostot ovat hyvä lisäkeinoja saada haluttu artikkeli.

Avoimuutta ei yhdistetä saatavuuteen

Kukaan vastaajista ei mainitse, että artikkeleiden avoimempi saatavuus vaikuttaisi heidän työhönsä erityisesti. Yksi vastaaja kirjoittaa löytäneensä etsimänsä artikkelin rinnakkaistallennusarkistosta. Neljä henkilöä mainitsee, että nykyään artikkelit ovat aikaisempaa nopeammin ja helpommin saatavilla. Kukaan heistä ei kuitenkaan yksilöi, että helpompi saatavuus johtuisi erityisesti avoimen julkaisemisen trendistä.

Saatavuuden helpottuminen, johon tutkijat viittaavat, voi johtua myös elektronisten lehtien yleistymisestä tutkijoiden työuran aikana, sillä jokainen vastaajista on ollut tutkijana jo aikana, jolloin elektroniset lehdet olivat vasta tulolla. Lisäksi luulen, että vastaajien organisaatioissa heidän alansa lisenssien alaisia lehtiä on vielä toistaiseksi kattavasti saatavilla, joten artikkelien saatavuus ei yleensä ole ongelma.

Arvovalta kaupallisilla julkaisuilla

Kyselyyn vastaajat ovat hyvin yksimielisiä siitä, että omissa artikkeleissaan he viittaavat tutkimuksensa kannalta vain relevantteihin artikkeleihin, jotka ovat ilmestyneet vertaisarvioituissa lehdissä. Kuten eräs tutkija kirjoittaa: ”Käytännössä viittaukset painottuvat maksullisiin lehtiin, koska niitä on alallani enemmän ja ne ovat vakiintuneempia ja arvovaltaisempia”. Monet eivät olleet koskaan edes ajatelleet, minkä tyyppisessä lehdessä julkaistuun artikkeliin he viittaavat.

Enemmistö vastaajista ennustaa nykyisen leh-

tiin perustuvan julkaisujärjestelmän säilyvän (8 vastausta). Kukaan ei ennakoanut millaisia uudet julkaisumuodot voisivat olla, mutta kuten eräs vastaaja toteaa: ”Muuttuu tavoilla, joita vaikea ennakoida”.

Muutamissa vastauksissa mainitaan asioita, jotka saattaisivat jollain tavoin vaikuttaa nykyisiin julkaisukäytäntöihin. Näitä ovat avoimet julkaisuarkistot, julkaisujen entistä avoimempi saatavuus sekä artikkeleiden saamien viittausten merkityksen kasvu arvioinneissa. Lisäksi kaksi vastaajaa pohtii, voisiko tieteellistä artikkelia tuottaa podcastina. Podcasteissa kuitenkin mietitytään niihin viittaaminen sekä se, kuinka niitä kohdeltaisiin arvioinneissa.

Perinteisellä julkaisemisella vankka sija

Tähän selvitykseen vastanneet tutkijat etsivät aineistoa GoogleScholarilla ja Web of Sciencella. Artikkeleiden avoin saatavuus helpottaa julkaisujen käsiin saamista. Vastaajien omiin tiedonhankinta- tai tutkimuskäytäntöihinsä julkaisujen avoimuus ei varsinaisesti vaikuta.

Julkaisut, joissa kyselyyn osallistuneet tutkijat julkaisevat, ovat pääsääntöisesti vakiintuneita ja alalla arvostettuja julkaisufoorumeita. Tämän

hetkinen rahoitusjärjestelmä tukeekin vahvasti julkaisemista näissä lehdissä, eikä tutkijalle kerry meriittejä erilaisista julkaisukokeiluista. Monet vastaajat painottavat vahvasti vertaisarvioinnin merkitystä tieteellisessä julkaisemisessa myös tulevaisuudessa. Perinteisen vertaisarviointitavan arvellaan tulevaisuudessa kuitenkin muuttuvan. Vastausten perusteella näyttää siltä, että ainakin toistaiseksi ekologian ja evoluutiobiologian alalla perinteistä julkaisumuotoa, eli tieteellisiä lehtiä tarvitaan.

Kuluneen syksyn aikana useissa eri seminaareissa, esimerkiksi Kirjastoverkkopäivillä ja Avoimen tieteen osaajakoulutuksissa on kuultu erinomaisia puheenvuoroja eri alojen tutkijoilta, jotka ovat osaltaan valaisseet kirjastoväelle julkaisemisen tilaa oman tieteenalansa näkökulmasta. Toivon, että tämä selvitys osaltaan tuo ekologian ja evoluutiobiologian alan tutkijoiden näkökulmaa keskusteluun. 📖

Tietoa kirjoittajasta

*Mari Katvala FT (ekologinen eläintiede),
informaatikko
Oulun yliopiston kirjasto
Email: mari.katvala@oulu.fi*